

Endizm Bağlamında Bir Küreselleşme Sorgusu:

Küreselleşmenin Sonu Mu?

Hakan Ünay

Yüksek Lisans Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler, Konya, Türkiye,
hakanunay8@gmail.com
(Sorumlu Yazar/Corresponding Author)

Makale Bilgileri	ÖZ
<p>Makale Geçmişi Geliş: 06.11.2020 Kabul: 26.12.2020 Yayın: 30.06.2021</p> <p>Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Endizm, İdeolojilerin Sonu, Tarihin Sonu, Küreselleşmenin Sonu.</p> <p>JEL Kodları: F50, F68</p>	<p>Küreselleşme çok taraflı, çok amaçlı ve çok sonuçlu bir kavramdır. Kavramın tanımı, ne olduğu, ne olmadığı, ne zaman başladığı, tarafları ve son olarak da geleceği ile ilgili tartışmalar literatürde yer etmektedir. Bu tartışmalar çalışmanın ilk bölümünde “bitmeyen tartışmalar” başlığı altında detaylı şekilde incelenmiştir. Çalışmanın teorik zeminini oluşturan “endizm” ise 20. yüzyıla birlikte bazı değerlerin sonuna gelindiğine ilişkin bir yaklaşımı nitelemektedir. Endizm gerek halen olgunlaşmamış bir teori olması gerekse yeterince literatürde yer edememesi nedeniyle şu an için örnekler üzerinden aktarılmaktadır. Bu sebeptir ki özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısı ile birlikte ideolojilerin sonu ve tarihin sonu tezleriyle popüler bir kavram haline gelmiştir. Bu çalışmada iddia edildiği üzere ise endizmin 21. yüzyıldaki temsilciliğini “küreselleşmenin sonu” tartışmaları yapmaktadır. Küreselleşmenin bir anlamda sorguya çekildiği çalışmanın üçüncü ve son bölümünde, küreselleşmenin özünde barındırdığı dikotomilere yer verilmiş ve küreselleşmenin içinde bulunduğu kriz irdelenmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte yine bu bölümde yer verilen küreselleşmenin geleceğine ilişkin olası senaryolar da kavramın endizm kapsamında değerlendirilmesine dayanak oluşturmaktadır.</p>

A Globalization Query in the Context of Endism: The End of Globalization?

Article Info	ABSTRACT
<p>Article History Received: 06.11.2020 Accepted: 26.12.2020 Published: 30.06.2021</p> <p>Keywords: Globalization, Endism, End of Ideologies, End of History, End of Globalization.</p> <p>JEL Codes: F50, F68</p>	<p>Globalization is a multilateral, multi-purpose, and multi-result concept. There are discussions in the literature about the definition of the idea, what it is, what it is not, when it started, its sides, and finally its future. These discussions are examined in detail under the title of “endless discussions” in the first part of the study. “Endism,” which forms the theoretical basis of the study, describes an approach that some values have concluded with the 20th century. Because endism is an immature theory and is not sufficiently included in the literature, it is currently being conveyed through examples. For this reason, it has become a popular concept with the theses of the end of ideologies and the end of history, especially at the end of the 20th century. The representation of anxiety in the 21st century is the “end of globalization” discussions. In the third and last part of the study, in which globalization is questioned, the dichotomies of globalization are included, and the crisis of globalization is tried to be examined. However, the possible scenarios regarding the future of globalization, which are also included in this section, form a basis for the concept to be evaluated within the scope of endism.</p>

Atıf/Citation: Ünay, H. (2021). Endizm Bağlamında Bir Küreselleşme Sorgusu: Küreselleşmenin Sonu Mu?, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 3(1), 17-35.

“This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0)”

GİRİŞ

Çok taraflı, çok amaçlı ve çok sonuçlu bir kavram olan küreselleşme, ortaya çıkışından bu yana tam da bu özellikleri nedeniyle hayatın her hücrelerini etkilemiştir. Küreselleşmenin ortaya çıkışından günümüze kadar geçen süre, kavramın ortaya koyduğu argümanları, bitmeyen tartışmalarını, gerçekleştirdiği/gerçekleştiremediği vaatleri ve bilhassa geleceğe dair yapılacak bir çıkarım için yeterli görünmektedir.

Öncelikle küreselleşme, ortaya çıkışı ile birlikte birçok tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Bu çalışmada bitmeyen tartışmalar olarak ele alınan bu durum, küreselleşmenin ne olduğu/ne olmadığı, tanımı, ortaya çıkış tarihi, nasıl kavramsallaştırıldığı gibi tartışmaların tekrar değerlendirilmesini sağlamıştır. Bu tartışmaların ötesinde küreselleşme, literatürde artarak yer etmeye başladığı üzere 21. yüzyıla birlikte bir kriz dönemine girmiştir. Bu krizin geri dönüşü olmadığı gibi, dışardan bir etki ile değil bizzat küreselleşmenin kendi özünden başladığı da iddia edilmiştir. Kısacası küreselleşmenin geleceği sorgulanmaya başlanmıştır.

Küreselleşmeyi sorgulamak, küreselleşmeyi anlamak kadar zor olmasa da içerdiği çeşitlilik açısından biraz karmaşıktır. Bu çalışmada yapılacak olan küreselleşme sorgusunun teorik zeminini endizm (sonculuk) oluşturmaktadır. 20. yüzyılın ikinci dönemi ile birlikte, ideoloji ve tarih gibi bazı değerlerin sonunu getiren endizm, 21. yüzyıl ile birlikte küreselleşmenin de bir geleceğinin olup olmadığını sorgulamaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde küreselleşmenin bitmeyen tartışmalarına yer verilmiştir. Küreselleşme ile ilgili yıllardır tartışmalı olan konuların kapsamlı bir analizine yer veren bu bölümde, küreselleşme sorgusuna geçmeden önce küreselleşmeyi anlamak amaçlanmıştır. İkinci bölüm, çalışmanın teorik zeminini oluşturmaktadır. Endizmin ele alındığı bu bölümde, iki popüler endizm örneği üzerinden bir değerlendirme yapılmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde küreselleşmenin kendi içinde barındırdığı dikotomiler üzerinden bir küreselleşme sorgusuna yer verilmiştir. Sonuç bölümü ile de “küreselleşmenin sonu mu?” sorusuna bir cevap vermeye çalışılarak çalışma sonuçlandırılmıştır.

Küreselleşmenin Bitmeyen Tartışmaları

Küreselleşme kavramı, soru sormanın cevap aramaktan daha geçerli olduğu bir dönemde popülerite kazanmıştır. Bu sebeptendir ki küreselleşme ile birlikte birçok soru da hayatımıza hızlı bir giriş yapmıştır: Küreselleşme nedir? Küreselleşme nasıl gerçekleşmiştir? Küreselleşme ne zaman başlamıştır? Küreselleşmeye yol açan etkenler nelerdir? Küreselleşmenin tartışılmasının nedenleri nelerdir? Küreselleşme daha önceki toplumsal gelişmelerden hangi yönleriyle farklıdır? Küreselleşmenin bir geleceği var mıdır (Steger, 2013: 26)?

Küreselleşmenin farklı devletlere, uluslara, topluluklara, bireylere, şirketlere ve kurumlara yaptığı etkinin de farklı olduğu düşünülürse bitmeyen tartışmaların kaynağının da bu farklılık olduğu anlaşılacaktır. Söz konusu sorulara verilen/verilmeyen yanıtlar bir ütopya/distopya etrafında şekillenmiş ve aynı zamanda küreselleşmenin yıllardır bitmeyen tartışmalarına da ön ayak olmuştur. Bu tartışmalara küreselleşme kavramının kendi özünden başlamak makul görünmektedir.

1960'lara kadar hem Türkçe'de hem de İngilizce'de “küresel” (global) kavramı, “bütün dünya sathında” anlamından ziyade, yuvarlak bir şekli tasvir eden geometrik bir kavramı anlatmak için kullanılmıştır. Kavramın sözlüklerde yer alması ise 1960'lı yıllarla mümkün olmuştur. (Doğan, 2012: 85; Scholte, 1999: 9-11). Daha sonra Türkçe sözlüğe de giren küresel kelimesi yukarıdaki anlamlarının yanında “dünya ölçüsünde geniş bir bakış açısıyla benimsenen, dünya milletleri, ekonomi, siyaset ve iletişim bakımlarından birbirine yaklaşma ve bir bütün olma” şeklinde açıklanmaktadır (Türk Dil Kurumu, 2011).

Bir iletişim ve sosyoloji kuramcısı olan Marshall McLuhan (1962) Gutenberg Galaksisi isimli kitabında ilk defa “küresel köy”¹ kavramını kullanmıştır. McLuhan çalışmasında, tüm dünyanın olmasa da belirli bir kesimin (bilhassa iletişim olmak üzere) teknolojideki gelişimin etkisiyle küresel köy (*global village*) haline geldiğini ifade etmektedir. Bununla birlikte akademik bir kavram olarak küreselleşmeyi ilk kez 1990’ların başı itibarıyla Anthony Giddens (1998) kullanılırken, küreselleşmeyi bir kitap başlığında kullanan ilk isim ise *Globalization: Social Theory and Global Culture* adlı kitabı ile Roland Robertson’dur (2000). Dolayısıyla Erbay’ın (1998: 168-169) da belirttiği üzere, küreselleşmenin 1960’larda başlayan kullanımının yüzyılın sonuna doğru yaygınlaştığı görülmektedir.

Küreselleşme, söz konusu yıllarda ABD’nin öncü üniversitelerinde literatüre dahil edilmiş ve yine bu üniversitelerce de gündeme getirilmiştir. Bunu destekleyen bir başka iddia da kavramın Columbia Üniversitesi’nden Zbiginiew Brezinski tarafından geliştirildiği ve günümüzdeki anlamına yakın bir anlamda kullanıldığıdır (Ziegler, 2004). 1960’lardan 1980’lerin sonuna kadar ciddi bir dönüşüm geçiren küreselleşme kavramına terminolojik açıdan bazı alternatifler de türemiştir. Örneğin; İngiliz sosyolog Roland Robertson’un küreselleşme ve yerleşmenin eşzamanlı olarak ilerlediğine dair 1995 yılında ortaya attığı glocalleşme (*glocalization*) kavramı bir alternatif olarak ortaya çıkmış ancak küreselleşme kadar yaygın bir kullanım kazanamamıştır (Robertson, 1999).² Öte yandan kavramın terminolojik tartışmasının yanında, artık küreselleşmenin mahiyeti, içeriği ve tanımlama aşamaları da tartışılmaya başlanmıştır.

Konuyu terminolojik bir bakış açısıyla ele alan Robertson’a göre küreselleşme kavramının kendisi, küresel kavramının etrafında şekillenen kavramların çeşitlenmesi ile oluşmuştur. Öyle ki, küresel sıfatı dünya çapında yıllar boyunca kullanılmış ve hatta günümüzdeki küreselleşme popülerliği de bunun bir devamı haline gelmiştir (Robertson, 1999: 21-22). Bununla birlikte küreselleşmenin anlaşılmasındaki en dikkat çekici sorunlar küreselleşmenin kendi özünden çıkmaktadır. Çünkü küreselleşme hem bir sürecin adı olarak (*the process of globalization*) hem de aynı süreç içinde gelişen olguları bütün yönleriyle açıklamayı hedefleyen bir kavramın adı olarak (*the concept of globalization*) kullanılmaktadır (Erbay, 1998: 293).

Küreselleşmenin çok boyutlu bir kavram olması, onu anlamayı zorlaştırdığı gibi tanımlamayı da zorlaştırmaktadır. Kavramın farklı alanlardan sayısız tanımı bulunmaktadır. Erdoğan’a göre küreselleşme, iletişim, bilgi ve ulaşım gibi birçok sektörde coğrafi sınırsızlık oluşturacak şekilde bir nevi hızlanarak yaygınlaşması ve yine her şeyin dünyalaşması süreci olarak tanımlanmaktadır (Erdoğan, 2002: 54). Manuel Castells’in ağ toplumunun yükselişi olarak tanımladığı küreselleşmeyi (Castells, 2005: 75-78), Ateş (2014: 104), kimlik, kültür, ekonomi, siyaset gibi alt süreçlerin yönlendirdiği tarihsel aşama olarak tanımlanmaktadır. Küreselleşme olgusuna ekonomi temelli bir bakış açısı getiren Yeldan (2001: 11), küreselleşmeyi “bütün iktisadi karar alma süreçlerinin dünya kapitalizminin sermaye birikimine yönelik dinamikleriyle belirlenmesi” olarak ele alırken küreselleşmeyi emperyalizmle bağdaştıran Boratav (1997: 23) ise küreselleşmenin “emperyalizm denen olguya saygınlık kazandırma, emperyalizm karşısında çaresizlik yaratma çabası” şeklinde tanımlamaktadır. Onun görüşünü destekleyen Wood (2003: 247) ise küreselleşmenin kendi nihai sonucuna ulaşan bir emperyalizm olduğunu savunmaktadır.

Küreselleşmenin en önemli neoliberal savunucularından Friedman’a (2000: 58) göre küreselleşme, Lexus ve zeytin ağacının başrollerini paylaştığı bir dramadır. Robinson’a (2004: 2) göre ise teorik bağlamda küreselleşme, yüzyıllardır süregelen kapitalist üretim tarzının dünya genelinde

¹ Kavramla ilgili daha detaylı bilgi için bkz: (McLuhan & Powers, 2015).

² 1980’lerin sonlarından itibaren birçok akademisyen içinde bulunulan dönemi açıklamak adına kavramlar üretmiştir. Küreselleşmeye alternatif üretilen diğer kavramlar için bkz: (Özlük, 2012: 82).

genişlemesinin doruk noktasıdır, zirvesidir, yeni bir çağdır. Küreselleşmeyi modernite için bir riskler bütünü olarak gören Giddens (2000: 19) ise kavramı, *juggernaut*³ imgesinin etrafında şekillendirmekte ve “ister daha iyi ister daha kötü yönde olsun, hiç kimsenin tam olarak anlamadığı, ama etkisini hepimiz üzerinde hissettiren küresel düzen”⁴ olarak tanımlamaktadır.

Literatürdeki kapsamlı küreselleşme tanımlarından biri de Held ve arkadaşlarının ortak çalışmasında yer almaktadır. Onlara göre (2008: 89) küreselleşme, “Kıtalar ve bölgeler arası etkinlik, etkileşim ve yetki kullanımıyla, akış ve hacimler yaratan, (hacmi, yoğunluğu, hızı ve etkileri açısından değerlendirilen) toplumsal ilişkilerin ve işlemlerin mekânsal örgütlenmesindeki dönüşümün cisimleştiği bir süreç veya süreçler bütünüdür”. Scholte (2005: 45) ise farklı bir ışık tuttuğu küreselleşmeyi ülkeselliğin tersine işleyişi (*deterritorial*) veya insanlar arasındaki ülkesellik üstü (*supraterritorial*) ilişkiler olarak tanımlamaktadır.

Yukarıda verilen tanımlardan da anlaşılacağı üzere küreselleşmeye yönelik farklı bakış açıları, zaten karmaşık olan kavramı daha da karmaşık hale getirmektedir. Bu noktada küreselleşmenin kavram tartışmalarında bir taraf seçmenin ya da yeni bir tanım ortaya koymanın, söz konusu karmaşıklığa ve tartışmanın bitmeyen tartışmalarına yenisini ekleyeceği düşünülmektedir. Dolayısıyla çalışmanın bu bölümünde bir tanım önerisinden kaçınılarak mevcut durumun karmaşıklığı ortaya konmaya çalışılmıştır.

Öte yandan Held ve McGrew (2008) de bahsi geçen tanım ve bakış açısı karmaşasından rahatsız olmuş olacak ki bunu ortadan kaldırmak ya da en azından sadeleştirmek için Tablo-1’deki ayrımı ortaya koymuştur.

Bu noktada küreselleşmenin tarihsel arka planına da değinmek gerekmektedir. Çünkü küreselleşmenin bitmek bilmeyen tartışma konularından birisi de sürecin doğum tarihiyle alakalıdır. Küreselleşmenin başlangıcını 15. yüzyıla kadar götüren ancak 18. yüzyılın ortalarına kadar da yükselmeye başlamadığını iddia eden Roland Robertson (1999: 99), küreselleşme tarihini beş aşamada incelemektedir: oluşum evresi, başlangıç evresi, kalkış evresi, hegemonya için mücadele evresi ve belirsizlik evresi.⁵ 2002 tarihli Dünya Bankası Raporu’na göre (2002: 4) ise küreselleşme 1870’li yıllarla birlikte doğmuştur. Mittelman (2000: 18-20) küreselleşmenin başlangıç tarihiyle ilgili üç ihtimale yer verdiği çalışmasında insanlığın doğuşu, 16. yüzyıl ve 1970’lere atıf yapmaktadır. Mittelman’ın ilk ihtimaline katılan Nayan Chanda (2014: 35-45) ise dört temel arzu üzerinden (ticaret, din, macera, fetih) küreselleşmenin insanlığın başlangıcına dek götürülebileceğini savunmaktadır. Bunun yanı sıra küreselleşmenin günümüz dünyasına ait olmadığını ileri süren Therborn (2012: 50-68), her biri kendi başlangıç noktasına sahip altı küreselleşme dalgasından bahsetmektedir.

Daha güncel ve ABD odaklı bir diğer iddia da George Ritzer’a aittir. Ritzer (2011: 60-63), küreselleşmenin İkinci Dünya Savaşı’nı izleyen yıllarda ABD’nin tam olarak küresel bir güç olarak ortaya çıkışıyla başladığını savunmaktadır.⁶ Bu görüşlerin aksine Scholte (2005: 85-121),

³ Bu kavram sosyal bilimlerde küreselleşmenin karşı konulamaz ve geri dönülemez bir canavar gibi bir süreç olduğunu ifade etmek için kullanılmakla birlikte, aynı zamanda Hinduizm’de bu isimle bir put da bulunmaktadır. Daha fazla bilgi için bkz: (Emre, 2015: 9-11; Giddens, 1998: 138-139).

⁴ Giddens bu tanımın yanında küreselleşmenin dört boyuttan oluştuğunu da iddia etmektedir: kapitalist dünya sistemi, ulus devlet sistemi, askeri dünya düzeni ve uluslararası iş bölümü. Daha fazla bilgi için bkz: (Giddens, 2000: 19).

⁵ Robertson 1960’lardan 1990’lara kadar sürdüğünü iddia ettiği bu evreye, o dönemde küresel sistemde kriz ihtimalleri gördüğü için belirsizlik evresi adını vermiştir. Ancak 1990’lardan sonra hem sistem hem aktörler hem de bizzat küreselleşmenin kendisi önemli değişimler geçirmiştir. Dolayısıyla eğer Robertson’un evreleri kabul edilecekse, 1990 sonrası için yeni bir evre önerilmesi gerekmektedir.

⁶ Ritzer aynı zamanda bu sürecin ‘Çokuluslu Şirketlerin Ortaya Çıkışı’ ve ‘Soğuk Savaş Sonrası Dönem’ ile devam ettiğini ileri sürmektedir.

küreselleşmenin bir başlangıç noktasına sahip olmadığını iddia ederken aynı zamanda küresel bir bilincin 19. yüzyıl ortalarında oluştuğunu ve 1960'larla birlikte yoğunlaştığını da kabul etmektedir.

Tablo 1. *Özet olarak büyük küreselleşme tartışması*⁷

	ŞÜPHECİLER	KÜRESELLEŞMECİLER
Konseptler	Küreselleşme değil uluslararasılaşma, Bölgeselleşme	Bölgeler ve kıtalar arasındaki yüksek derecede kapsamlı, yoğun ve hızlı akışlar, hareketler ve ağlar yoluyla biçimlendirilmiş bir dünya.
Güç	Ulus devlet kuralları, yönetimlerarasılık	Devlet egemenliği, otonomisi ve meşruluğunun erozyonu- ulus devletten sapma ve çok taraflılığın yükselişi.
Kültür	Ulusçuluk ve ulusal kimliğin canlanması	Küresel popüler kimliğin oluşumu- kurgusal politik kimliklerin erozyonu- melezleme
Ekonomi	Bölgesel blokların gelişmesi- Canlanma- Yeni Emperyalizm	Küresel enformasyon kapitalizmi- ulus ötesi ekonomi- işgücünün yeni küresel bölüşümü
Eşitsizlik	Büyüyen Kuzey- Güney bölünmesi- uzlaşmaz çıkar çatışmaları	Toplumlar arasında ve içinde büyüyen eşitsizlik- hiyerarşilerin erozyonu
Sistem	Uluslararası devletler sistemi-Devletlerin kaçınılmaz ısrarları arasındaki siyasi çatışma-Uluslararası yönetim ve jeopolitik-Etnik eksenli toplulukların önceliği	Çok yönlü küresel yönetim- küresel sivil toplum- küresel hükümet- kozmopolit yönelimler

Kaynak: Held & McGrew, 2008: 12

Bütün bu farklı görüşlerin yanında daha kapsamlı ve makul bir değerlendirme yapmak gerekirse; küreselleşmenin 1800'li yıllardaki birinci sanayi devrimiyle başladığı, çünkü bu tarihten önce yaşanan olayların daha çok bölgesel veya devletler arası nitelikte ve günümüzdeki küreselleşmenin hazırlık evresini oluşturduğu; ikinci bir evrenin de İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıktığı ve günümüze kadar sürdüğü saptanmıştır (Adıgüzel, 2011: 74). Ancak şu da bilinmelidir ki küreselleşmenin tarihçesi küreselleşmenin ne zaman başladığının tespitini gerektirmekle birlikte tarih, genelde herkes tarafından söylendiği gibi başlangıç noktasından başlaması mümkün olmayan bir süreçtir (Savaş, 2000: 1). Bu durum başlangıçların ele alınan noktaya göre değişiklik göstermesinden kaynaklıdır. Bu sebeple sosyal bilimlerdeki her tarihsel analiz kendine uygun bir başlangıç bulma sorunu ile karşılaşmaktadır.

Küreselleşmenin kavram, tanım ve ortaya çıkış tarihiyle ilgili olan tartışmaların dışında, hala tartışmalı bir kavram olmasının nedenlerinden bir diğeri ise özünü hangi toplumsal süreçlerin oluşturduğu konusunda araştırmacılar arasında ortak bir kana varılamamasıdır (Steger, 2013: 27). Bu durum küreselleşmenin bitmeyen tartışmalarından bir diğeri ve aynı zamanda en popülerine kapı aralamaktadır. Küreselleşme tartışmalarının sadece entelektüel veya akademik bir kaygıyla değil de

⁷ D. Held ve A. McGrew, "Büyük Küreselleşme Tartışması", D. Held ve A. McGrew (Ed.), *Küresel Dönüşümler* (2. Baskı), Ankara: Phoenix Yayınevi, 2014: 52.

kısmen bir yandaşlık veya karşıtlık içerisinde yapılması, tartışmaların pek de fazla dile getirilmeyen sebeplerinden biridir (Bülbül, 2009: 13). Daha net bir söylemle bazılarının ütopyası, diğerlerinin distopyası haline gelmiştir.

Bu çıkarımdan yola çıkarak küreselleşmeye karşı tutumlarıyla üç eğilimden bahsedilebilir: Hiper-küreselleşmeciler, şüpheciler ve dönüşümcüler. Held ve McGrew'in Büyük Küreselleşme Tartışması olarak ele aldıkları bu ayrıma dair tablo aşağıda verilmiştir.

Tablo 2. *Küreselleşmeyi Kavramsallaştırma: üç yaklaşım*

	Hiper küreselleşmeciler	Şüpheciler	Dönüşümcüler
Yeni olan nedir?	Küresel bir çağ	Ticaret blokları, önceki dönemden daha zayıf coğrafi yönetim	Daha önce hiç duyulmamış küresel karşılıklı bağımlılık
Baskın özellikler	Küresel kapitalizm, küresel yönetim, küresel sivil toplum	Dünya 1980'lerden daha az birbirine bağımlı	'Kalın'(yoğun ve kapsamlı) bir küreselleşme
Ulus devletin gücü	Azalan veya yok olan	Takviye olmuş veya genişletilmiş	Yeniden oluşturulmuş, yeniden yapılandırılmış
Küreselleşmenin itici güçleri	Kapitalizm ve teknoloji	Devletler ve piyasalar	Modernizmin birleşik güçleri
Tabakalaşma örnekleri	Eski hiyerarşilerin yok olması	Güney'in artan marjinalizasyonu	Dünya düzeninin yeni mimarisi
Baskın motif	Mcdonalds, Madonna vs.	Ulusal çıkar	Politik topluluğun dönüşümü
Küreselleşmenin kavramsallaştırılması	İnsani eylem çerçevesinin yeniden düzenlenmesi	Uluslararasılaştırma ve bölgeselleştirme	Bölgeler arası ilişkilerin ve uzaktaki eylemlerin yeniden düzenlenmesi
Tarihsel yörünge	Küresel medeniyet	Medeniyetler çatışması	Belirsiz: Küresel entegrasyon ve parçalanma
Özet argüman	Ulus-devletin sonu	Uluslararasılaşma devletlerin kabulüne ve desteğine bağlıdır	Devlet gücünü ve siyasetini dönüştüren küreselleşme

Kaynak: Bülbül, 2009: 141

Küreselleşmenin günümüzde dahi devam eden bu bitmeyen tartışmaları, özellikle 21. yüzyılda küreselleşmenin geleceğine odaklanmıştır. Pratikte yaşanan gelişmelerin yanında bizzat küreselleşmenin kendi yapısından kaynaklı bu tartışmalar, çalışma kapsamında endizmin yeni bir örneği olarak ele alınmıştır. Öncelikle endizmin ele alındığı bir sonraki bölüm, diğer örnekler olan ideolojilerin sonu ve tarihin sonuna da değinmiştir.

20. Yüzyılda “Ölüm İlanları”nın Kökeni: Endizm

Sosyal bilimler, (tıpkı diğer bilimler gibi) doğası gereği sürekli bir araştırma ve sorgulama alanıdır. Yüzyıllardır çeşitli konularda çokça tartışma yapılmıştır. 20. yüzyılda ise sosyal bilimlerde kriz odaklı tartışmalara yer verilmiştir. Özellikle 1900'lü yılların sonu, o zamana kadarki değerlerin bir şekilde değişim göstererek özellikle batı merkezli değerlerin daha önce görülmeyen şekilde dönüşerek sona erdiğini ifade eden “ölüm ilanlarına” tanıklık etmektedir (Sarı, 2010: 62). Samuel Huntington'ın (1989: 4) “son eskatolojik çılgınlık” olarak gündeme getirdiği bu eğilim endizmdir. Söz konusu eğilim, bu çalışmada iki örnek ve bir sorgulama üzerinden ele alınacaktır: İdeolojilerin sonu (Bell, 2000), tarihin sonu (Fukuyama, 1989) ve bir küreselleşme sorgusu olarak küreselleşmenin sonu.

Aslında yeni bir kavram olmayan endizm ile ilgili yapılan araştırmalara göre herhangi bir şeyin sonunun geldiği ibaresine isminde yer veren yüz elliden fazla çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalarda hayatın içinden birçok değer, eylem, aktivite ve kurumların sonu öngörülmektedir (Okutan, 1997). Örneğin sanat eleştirmeni Arthut C. Danto sanatın sonunun geldiğini, eski bir yazar olan Bill McKibben ise doğanın sonunun geldiğini iddia etmiştir (Atlas, 1989). Dahası sadece pratikte yaşanan gelişmelere dayanarak endizmin dahi sonunun geldiğini öne sürenler olmuştur (Mert, 2014; Bacevich, 2017).

Endizm en genel tanımıyla, bazı değerlerin ihtiyaca cevap vermediği, artık faydalı olmadığı veya doğal olarak o değerın misyonunu tamamladığı gerekçeleriyle sonuna gelindiğini savunan modern dünyanın izm'lerinden biridir. Arslan (2013: 5-8), endizmi ve endizm örneklerini Batı'daki medeniyet krizinin sosyal bilimlere de yansiyarak son derece kötümser bir tablo çizdiğini belirtir. Tam aksi bir görüş ise Huntington'dan (1989: 3-11) gelmektedir. Endizmi “kötü şeylerin sona ermesi” olarak niteleyen Huntington, bu teorinin tarihsel süreç içerisinde üç düzeyde ortaya çıktığını ifade eder. Huntington bu süreçlerden en belirgin olanının Soğuk Savaş'ın sonu olduğunu belirtirken ikinci düzeyde ise Michael Doyle'un Demokratik Barış Teorisi'ne atıf yapar. Huntington'a göre en azından bazı (demokratik) ulus devletler arasında savaşın sona ermesi, endizmin ikinci düzeyini oluşturmaktadır. Öyle ki Huntington'ın endizm tanımına da en çok uyum sağlayan bu düzeydir. Endizmin üçüncü ve son düzeyi ise Francis Fukuyama'nın tarihin sonuna ilişkin tezidir. Tıpkı Huntington gibi Davutoğlu da endizmin ortaya çıkış sürecini üç nokta üzerinden açıklar. Davutoğlu'na göre (2000: 1), 20. yüzyıl insanoğlunun varoluşunu anlamlandırma çabalarının üç önemli ekseninin sonunu ilan eden akımlara şahitlik etmiştir: din, ideolojiler ve tarih. 2000'lerin başında dinin sonu tezi ile pozivistik temelli seküler ideolojilerin yükselişi ilan edilmiştir. 20. yüzyılın ikinci yarısında ise II. Dünya Savaşı'nın sona erdiği yeni bir sonu tetiklemiş ve savaşa neden olduğu düşünülen ideolojilerin sonu tezi ortaya atılmıştır. Endizm tartışmalarının en popüler örneği tarihin sonu tezi ise Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından ilan edilmiştir.

Tarihin sonu tezi, endizmin kavramsallaştırılmasının da çıkış noktasını oluşturmuştur. Öyle ki Bohlman müziğin sonunu tartıştığı çalışmasında, tarihin sonunun yakın olmasının endizm olarak İngilizce'ye çevirildiğini belirterek, kavramı (çalışmasıyla çelişkili şekilde) tarihin sonu tartışmalarına indirgemektedir. Buna ek olarak endizmi tanımlayan Bohlman (2002: 6), kavramı “kendi başına bir inanç sistemi değil, tarih dışı bir teleoloji, karşı konulamayacak kadar güçlü bir dizi olayın sürmekte olduğu iddiası” olarak tanımlamaktadır. Bohlman'ın endizm tanımında, kendi başına bir inanç sistemi olmaması ve karşı konulamama noktalarının doğruluğu kabul edilebilir. Ancak kavramın tarih dışı

olmadığı, en azından bu çalışmada kabul edildiği haliyle farklı tarihlerde kavramın dönüşebildiği ve kavramın gelişimi itibarıyla de tarihsel evrelerin önemli olduğu görülmektedir. Dolayısıyla endizm, tarihsel olmayan bir teleolojiden ziyade, tarihsel bazı dönemlere ayrılmış direnilemeyecek güçlü bir ideolojinin çıktısıdır.

Bohlman ve Werkman'a (2013: 214) göre endizm, direnilememesinin yanında belirli bir kesimin de ideolojileri etrafında şekillenmektedir. Nitekim bir teori olarak endizm, bir statükonun ideolojik formülasyonlarını geliştirmeye çalışmaktadır (Öner, 2003: 104). Bahsi geçen statükonun amacı, endizmin amacı ile doğru orantılıdır. Bu durum bir anlamda endizmin amacını da ortaya koymaktadır. Öyle ki endizmin teleolojisini yani ortaya çıktığı nedenden öte hangi amaca yönelik var olduğunun açıklanmasını önemli kılmaktadır. Daha açık ifadeyle endizmin amacını irdelemek, ne olduğunu anlayabilmek adına temel çıkış noktasıdır. Nihayetinde endizmin amacının, statükonun belirlediği bir kavram, olgu, süreç ya da herhangi bir "şey" üzerinde baskı yaratmak, korku oluşturmak veya onu sorgulamak olduğu söylenebilir. Bu bakış açısı aynı zamanda statükonun gölgesindeki endizmin, tarihi öngörülebilir ve hesaplanabilir bir olgu olarak görmesini beraberinde getirmektedir.

Endizmin korkutma amacından yola çıkıldığında, söz konusu korkunun aynı zamanda bir endişe barındırdığı olduğu söylenebilir. Nitekim bu noktaya vurgu yapan Bohlman (2002: 7), endizmin sıklıkla karşılaşma endişesinin bir ürünü olduğunu ve kendisini ileride yatan bilinmeyene yönelik bir korku olarak gösterdiğini ifade etmektedir. Bahsi geçen "karşılaşma" sıklıkla tarihsel bir geçiş pozisyonunu işgal etmektedir ki bu da kavramın tarih dışı olmadığına göstergesidir.

Endizmin ne olduğuna veya ne olmadığına ilişkin tartışmalar, kavrama yönelik eleştirileri de beraberinde getirmiştir. Endizmin en büyük ironisinin kavramın kendi içinde barındırdığını belirten Weber (2000), sonu gelen veya gelecek olan kavramların söylemlerle abartıldığını ifade etmektedir. Öyle ki bir son gelme dahi o sona ilişkin hazırlıklar ve tartışmalar katbekat hızlı şekilde ilerlemektedir. Bohlman'a göre (2002: 7) bu hızlı süreç endizmin küreselleşmesini de beraberinde getirmektedir ki ideoloji ve tarihin sonu tartışmalarında bunu görebilmek mümkündür.

Endizmin zaaflarına ve endizme yönelik eleştirilere çalışmada yer veren Huntington (1989: 9) ise endizm ile ilgili tespit ettiği iki yanıştan bahsetmektedir. Huntington, endizmin üç düzeyinden biri olarak nitelediği (en azından demokrasiler arasında) savaşların sona ereceğine ilişkin Demokratik Barış Teorisi'ni, bu sefer de endizmin bir eleştirisi olarak sunmaktadır. İnsan öngörüsünün sınırlılığının, tarihteki örneklerde (örneğin Soğuk Savaş'ın sona ermesi) tecrübe edildiği noktası endizmin ilk eleştirisini oluştururken Huntington, savaşların sonunun geldiğine ilişkin çıkarımda temkinli davranmaktadır. Bunun nedenlerinden biri de endizmin ikinci eleştirisinde açığa çıkmaktadır. İkinci yanıtlık endizmin insan doğasının zayıflığını ve mantıksızlığını göz ardı etme eğilimidir. İnsanlar bazen rasyonel, cömert, yaratıcı ve bilge olabildikleri gibi aynı zamanda sıklıkla aptal, bencil, zalim ve günahkârlardır. Dolayısıyla insanlar var olduğu sürece tarihin travmalarından çıkış yoktur. Tarihin iyi bir son barındırması ise çok gerçekçi görünmemektedir (Huntington, 1989: 10).

Endizm, literatürde ele alınırken genellikle eldeki örnekler üzerinden bir anlatım tercih edilmektedir. Bunun sebepleri arasında endizmin hala olgun bir teori olmamasının etkisi bulunduğu gibi (ki bu nokta çalışmanın sınırlılıklarından biridir), endizm üzerine yapılacak bir çalışmanın kompo teorileri ile ayırımında ince bir çizginin bulunması da sayılabilir. Bu ince çizginin ayırımında endizm ile ilgili tecrübeler üzerinden bir anlatımdan daha iyi bir yöntem görünmemektedir. Dolayısıyla bu çalışmada da endizmin 20. yüzyıldaki iki örneği üzerinden bir anlatım tercih edilmiştir: İdeolojinin sonu ve tarihin sonu. Literatürdeki diğer çalışmalardan farklı olarak ise endizmin 21. yüzyıldaki tecrübelerinden biri olacağı düşünülen küreselleşme ele alınmış ve olası bir küreselleşmenin sonunun

gelme ihtimalinden yola çıkılarak “küreselleşmenin sonu mu?” sorusu ile küreselleşme sorguya çekilmiştir.

İdeolojinin Sonu

“İdeolojinin sonu” kavramı ilk kez 1955 yılında, Edward Shils tarafından Milano’da “Kültür Özgürlükler Kongresi”nde bir bildiriye kullanılmıştır. Shils, ideolojilerin sona erdiğine ilişkin iddiasını Batı değerlerinin işlevini yitirmesini merkeze koyan bir yaklaşımla ele almıştır. Ona göre elde edilen zenginlik ve işçi sınıfının kazandığı haklar bazı siyasi değerlerin birbirine benzemesine yol açmıştır. Shils’e göre bu durum ideolojileri de ortadan kaldırmıştır. Öte yandan aynı kongrede yer alan Raymond Aron ve Seymour Martin Lipset ve Daniell Bell de Shils ile farklı çalışmalarda aynı iddiayı savunmuşlardır (Summers, 2011: 81-82).

Raymond Aron’un *Entelektüellerin Afyonu*, Daniel Bell’in *İdeolojilerin Sonu*, Seymour M. Lipset’in sınıf mücadelesinin gerilediği ve ideolojisiz mücadeleye dönüştüğünü savunduğu ve yine ideolojilerin sonunun geldiğini iddia ettiği çalışmaları aynı çıkarımın ürünleridir (Bell, 2007: 282). Diğerlerinden farklı olarak Daniell Bell, 1962 yılında *The End of Ideology: On the Exhaustion of Political Ideas in the Fifties* kitabında; 1930, 1940 ve 1950’lerin gençlik idealizminin reddedilmesinde, “teorinin belirsizliklerini”, “yaşamın karmaşıklıklarını” ve “ütopya’nın tükenmesini” ele alarak tam olarak da bu görüşü vurgulamıştır (Bell, 2000).

Bu noktada ideolojilerin işlevinin ne olup ne olmadığı tartışmaya açılabilir. Sarı’ya göre ideolojinin işlevi toplum merkezlidir. Toplumun ve topluma dair inşa edilen yapı ve hizmetlerin yeniden düzenlenmesi, ideolojinin temel işlevini ortaya çıkarmaktadır. Kökünden sarsılan ve artık işlev görmediğine inanılan inanç ve değerlerin –ki bu durum endizm için yeterli bir gerekçedir- yerine; yeni değerlerin, inançların, doğruların ve çok düzeyli davranış kalıpları dizisinin kurulması gerekmektedir (Sarı, 2010: 65). Bell, İkinci Dünya Savaşı’nın bitişi ile birlikte özellikle siyaset merkezli bir bakış açısıyla Batı’da büyük siyasî partiler arasındaki farklılıkların azalması, tartışmaların neredeyse sona ermesi ve dolayısıyla görüş ayrılıklarının eksikliğinden kaynaklı olarak ideolojinin artık işlevsiz bir hale gelmesinden etkilenmiştir. Dolayısıyla Bell’in dikkatini çeken bu durum, çalışmasının başlığını oluşturan “ideolojinin sonu” değil, daha çok büyük siyasî partiler arasındaki fikir ayrılıklarının ortadan kalkması, hatta birbirlerine benzemeye başlaması ve sonuç olarak da ideolojik tartışma ve çatışmanın ortadan kalkmasıdır (Heywood, 2010: 303). Bütün amaç ve hedefler için ideoloji, işlevsiz ve gereksiz kalmaya başlamıştır. Dolayısıyla en temelde bir eylemin çıkış noktasını oluşturan ideoloji, artık çıkmaz bir sokak (Bell, 2000: 393), işlevsiz bir argüman ve değerini kaybeden bir araç haline gelmiştir.

İdeolojinin sonu tezi dönemin pratik koşullarının teorik ve felsefi bir temelde karşılık bulduğu bir iddiadır. Ancak ideolojinin sonu sadece sanayileşen Batı’nın gelişmelerine odaklanmıştır. Dolayısıyla tezin ortaya atıldığı dönemde dünyanın kalan bölgelerindeki gelişmelere kapalı kalmış, ideolojinin sonunun sadece Batı’da işlevsiz hale geldiğini ve diğer coğrafyalarda yerleşik ideolojilerin devam ettiği gerçeğini arka planda bırakmıştır (Heywood, 2010: 304).

Tarihin Sonu

Daniel Bell’in ideolojinin sonu tezindeki gerekçesinden farklı olarak artık daha iyiye ulaşamayacağı inancından yola çıkan Francis Fukuyama ise tarihin amacına ulaştığını ve sonunun geldiğini iddia etmektedir. Fukuyama’nın tezi, tarihsel bir arkaplana da dayanmaktadır. Fukuyama, benzer tarih yaklaşımının öncül isimlerinden Hegel ve Marx’ın söylemlerinden etkilenmiştir (Sim, 2000: 20). Ki zaten kendisi de çalışmasında tarihin sonu kavramının kendisinden çıkan orijinal bir kavram olmadığını belirtmektedir. (Fukuyama, 1989).

Öte yandan Fukuyama endizm geleneğine zıt yönde hareket etmektedir. Çünkü iyimserdir ve sonu kötü biten hikayelerin aksine Batı'nın zaferine karşı bir tanıklık sağlar (Atlas, 1989). Dolayısıyla sosyal bilimlerdeki krizlerden tarihin sonunda bahsedilmez. Çünkü buradaki endizm, daha iyiye gidilemeyeceğine dair inançtan kaynaklıdır. Fukuyama tam da bu noktada Hegel ve Marx'tan ayrılmakta ve özgün bir bakış açısı ortaya koymaktadır.

Hegel ve Marx'ın bir tarih anlayışının sonundan kastettiği; topluma dair temel ilke ve kurumlarda artık bir gelişmenin gözlemlenemeyeceğidir. Bu gelişme ideoloji gibi işlevsizlikten değil artık daha iyisinin olamayacağı, daha fazla ilerleyemeyeceği ve gelişemeyeceğine olan inançtan gelmektedir (Fukuyama, 2011: 12-13). Çıkış noktası ve teorik karşılığı aynı olmakla birlikte Hegel ve Marx, teoriyi farklı zamanlarda ve farklı ülkeleri örnek göstererek somutlaştırmıştır (Sarı, 2010: 67). Hegel bu teorinin pratikteki karşılığını Prusya Devleti olarak ele alırken, Marx için bu karşılık işçi sınıfının egemen olduğu komünist bir devlettir. Fukuyama ise Soğuk Savaş'ın bitiminde ortaya attığı tezinde tarihin sonunu getiren devletin; liberal, demokratik, insanın evrensel özgürlük haklarını bir hukuk sistemi üzerinden tanıma ve koruma özelliklerini barındırdığını belirtmektedir (Fukuyama, 1989).

İyi bir Hegel yorumcusu olan Alexander Kojeve, Hegel'in tarihin sonuna ilişkin iddialarını devam ettirmiştir. Hegel'den oldukça etkilenen Kojeve'ye göre tarihin sonu, özgürlük, eşitlik ve kardeşlik ideallerinin zaferi getirmesiyle ortaya çıkmıştır (Kojeve, 1980; Johnson, 2018). Nasıl ki Fukuyama için tarih, Soğuk Savaş'ın bitimi ve liberal demokratik ilkelerin zaferi ile sona erdiyse; Kojeve için de tarih, Fransız İhtilali sonrasında ihtilalin kazandırdığı ilkelerin zaferi ile sona ermiştir. Bir anlamda tarihin sonunun başlangıcı Kojeve'ye göre Fransız İhtilali'dir (Kojeve, 1980: 11). Dahası Kojeve (1980: 10), Hegel'in tarihin sonuna ilişkin yaklaşımını o kadar benimsemiştir ki ona göre eğer ki düşünce tarihsel bir olguya bu ancak tarihin sonundadır.

1945'te faşizm ideolojisinde olduğu gibi, 1989'da da Marksizm-Leninizm dünyaca önem taşıyan bir ideoloji olarak geçip gitmiştir. Tarihin sonu ile Fukuyama, fikirler tarihinin ve onunla birlikte temel ideolojik tartışmanın bittiğini kasteder. Ona göre bütün dünyada liberal demokrasi talebi konusunda bir uzlaşma bulunmaktadır (Heywood, 2010: 304-305). Sovyetler Birliği'nin yıkılışı ve komünizmin ortadan kalkması ile birlikte kapitalizm dominant tek ideoloji olarak öne çıkmıştır. Kapitalizmin kazanan olarak vitrinde olması, tarihin daha iyiye ulaşamayacağı inancını beraberinde getirmiş ve endizm tartışmalarına yeni bir örnek sunmuştur. Komünizmin başrolü kapitalizme bırakması, toplumsal anlamda bir rekabeti de ortadan kaldırmış ve dünya sistemi ile birlikte ideolojik çatışmanın da sonuna gelinmiştir. Bütün bu süreç de tarihin sonunu beraberinde getirmiştir (Sarı, 2010: 69).

Endizmin 20. yüzyıldaki iki örneğinin ele alındığı bu bölümde ideolojilerin ve tarihin sonuna ilişkin çıkarımlara yer verilmiştir. Endizmin bu iki örneği, her ne kadar bir sona ulaşsa da gittikleri yol, bakış açıları ve ele aldıkları kavramı değerlendirme biçimleri birbirinden ayrılmaktadır. Sonuç olarak yukarıda yer verilen iki endizm örneğinin farkını şu şekilde özetlemek mümkündür: Daniell Bell ile popüler olan ama Edward Shils, Raymond Aron, S. M. Lipset gibi isimlerin de aynı "son"a ulaştığı ideolojilerin sonu, bütün ideolojilerin artık bekleneni karşılayamaması ve işlevsizleşmesini savunur. Diğer taraftan Francis Fukuyama ile popüler hale gelen ama Alexander Kojeve, Hegel ve Karl Marx gibi isimlerin de aynı "son"a ulaştığı tarihin sonu, mevcut tüm sistemlerin tükendiğini değil, yalnızca tek bir ideolojik düşünce biçiminin ayakta kaldığını iddia etmektedir.

Çalışmanın özgün taraflarından birini oluşturan ve literatüre endizm temelinde bir katkı sunacak olan "küreselleşmenin sonu" tartışmaları ise öncelikle bir küreselleşme sorgusunun tezahürüdür. Söz konusu sorgulamanın beraberinde bir sonu getirip getirmeyeceğinden öte, çalışma özelinde asıl önemlisi bu sorgulamayı yapabilmek ve küreselleşmeyi de endizm örneklerinden biri olarak ele alabilmektir.

Sonraki bölümde küreselleşme sorgusunu bir adım ileri götürerek küreselleşmenin yeni bir endizm örneği olup olmadığı tartışılmaktadır.

Küreselleşmenin Sonu Mu?

Thomas Kuhn' un 1962 yılında kaleme aldığı "The Structure of Scientific Revolutions" adlı klasikleşen eserinde bir paradigmanın gerçekten de krizde olduğunun göstergesinin, o paradigmanın en iyi uygulayıcılarının onu terk etmesi olduğunu belirtmiştir (Kuhn, 1996). Toplum, ekonomi, siyaset gibi alanlardaki değişimleri zamanı ve mekânı sıkıştıran, teknolojik yeniliklere referansla açıklamak için kullanılan "küreselleşme" paradigması, belki de en ciddi krizini yaşamaktadır (Okur, 2016: 10). Üstelik bu krizin geri dönüşünün olmadığı iddia edildiği gibi, dışardan herhangi bir etki ile değil bizzat küreselleşmenin özünden kaynaklanmaktadır.

Küreselleşmenin dikotomileri, küreselleşmenin içinde bulunduğu krizin en net çıktısını oluşturur. Ortaya çıkışından günümüze kadar geçen süre, küreselleşmenin özünü tartışmak ve bizzat küreselleşmeyi sorgulamak için yeterli görünmektedir. Geline nokta küreselleşmenin nasıl bir dünya yarattığı/ yaratmakta olduğu daha net bir şekilde tartışılabilir. Küreselleşmeye sorgulayıcı bir bakış açısı ile bakıldığında, negatif ve pozitif etkenlerin tek başına gerçekleşmediği ya da aynı anda çelişen, çatışan, uzlaşan beklentilerin hep birlikte gerçekleştiği gözlemlenmektedir (Bülbül, 2009: 14). Dolayısıyla küreselleşme dikotomiler barındırmaktadır. Bu dikotomilere ilişkin bazı örnekler aşağıda verilmiştir.

Daha fazla zenginlik, daha fazla fakirlik

Küreselleşme, sunduğu fırsat ve oluşturduğu tehditlerle bir kazanan ve kaybedenler sınıfı ortaya çıkarmıştır. Kazananların daha çok kazandığı ve zenginleştiği, kaybedenlerin de daha çok kaybettiği ve fakirleştiği ve üstelik iki durumun da aynı anda ortaya çıktığı süreçte, aradaki makas yıllar içerisinde açılmıştır. 2018 yılında yayınlanan Dünya Eşitsizlik Raporu'na göre, dünyanın her yerinde farklı hızlarda da olsa zengin ve fakir arasındaki boşluk artmıştır (World Inequality Lab, 2018: 6). Söz konusu eşitsizlik küreselleşmenin zenginlik ve fakirliği aynı anda arttıran bir süreç olarak tespitinde yeterli görünmektedir.

Daha çok teknoloji, daha çok risk

Küreselleşmenin tartışılmayan en önemli çıktısı teknoloji araçlarındaki gelişim ve yaygınlıktır. Öyle ki içinde bulunulan çağın teknoloji çağı olduğunu iddia edenlerin sayısı azımsanmayacak kadar fazladır. Dünyadaki internet kullanıcılarının sayısına ilişkin yapılan istatistikte (Roser, 2018), 1995 yılında 44 milyon civarında olan kullanıcı sayısının şaşırtıcı derecede bir artışla 2017 yılında 3,5 milyara ulaştığı gözlenmektedir. Öte yandan bu sınırsız teknolojik imkân aynı ölçüde riskler de içermektedir. Siber güvenlik alanının ve hatta siber güvenliğe ilişkin yeni kurumların ve meslek dallarının ortaya çıkışı da bunun bir göstergesidir.

Daha çok bilinç, daha çok bilinçsizlik

Küreselleşme, bazı norm ve değerleri ön plana çıkarma ve onları parlatma konusunda son derece etkilidir. Küresel kamuoyunda söz konusu değerler ile ilgili sağlam bir bilinç yaratan küreselleşme, bunu yıllarca devam ettirebilmektedir. Örneğin; insan hakları, uluslararası hukuk, çevre, demokrasi, özgürlük, eşitlik gibi kavramlar küreselleşmenin en parlak dönemlerinde dünya gündemine girmiştir. Uluslararası örgütler, sözleşmeler ve konferanslarla küresel bir bilinç sağlayan küreselleşme; aynı şekilde bu kavramların içini boşaltarak (veya buna zemin hazırlayarak), dünyada daha fazla insan hakları ihlalinin, daha çok çevre tahribatının, daha fazla uluslararası hukuk ihlalinin yaşanmasının ana müsebbibi olmuştur.

Daha sınırsız bir dünya, sınırların duvarlaştığı bir dünya

Küreselleşme ile ilgili en popüler çıkarım, sınırları ortadan kaldırdığına ilişkindir. Gerek iletişim gerek ticaret gerekse teritoryal odaklı olsun, küreselleşmenin sınırsız bir dünya yarattığına ilişkin iddialar bu zamana kadar çok da sorgulanmamıştır. Ancak özellikle teritoryal anlamda 21. yüzyıl ile birlikte sınırsız dünyaya ciddi bir sorgulama başlamıştır. Özellikle Berlin Duvarı'nın yıkılışı ve hemen sonrasında Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte ulus devlet sayısı artmıştır. Devlet sayısındaki bu artış aynı zamanda adeta bir duvar kampanyası başlatmış ve dünyadaki sınır duvarlarının sayısı 15'ten 70'e yükselmiştir (Gainor, 2017). Son yıllardaki mülteci krizi ve bunun tetiklediği yabancı düşmanlığının artışı ile birlikte, dünya geneline bakıldığında 2020 yılı itibariyle yaklaşık 75 ülke sınırlarına duvar örmüş ya da örmektedir.

Küreselleşmenin yukarıda aktarılmaya çalışılan dikotomileri elbette ki arttırılabilir. Çünkü küreselleşme aynı anda zıt şeyleri içinde barındıran bir süreçtir. Bu durum küreselleşmenin belki de hiç karşılaşmadığı bir krizdir ve kendi özünden çıkan bu krizi aşması çok da kolay görünmemektedir. Günümüzde yapılan küreselleşme tartışmalarında, "küreselleşmenin sonu mu?" sorusunun sorulma sebebi de bununla alakalıdır. Küreselleşmenin geleceğine ilişkin tartışmalar da genellikle bir yavaşlama veya son odaklıdır. Buradan yola çıkarak küreselleşmeye ilişkin diğer bazı dikotomiler aşağıda sıralanmıştır:

- Devlet dışı aktörlerin artışı, daha fazla devlet egemenliği,
- Daha çok hak arayışı, daha çok haksızlık örneği,
- Global olana daha fazla eğilim, daha çok yerele dönüş,
- Serbest ticaretin artışı, kapalı ekonomilerin artışı,
- Daha fazla göç, daha fazla göç karşıtlığı.

Geleceğe ilişkin tartışmalar, küreselleşmeyle ilgili bazı senaryoları da göz önüne getirmiştir. Söz konusu senaryolar, küresel dünyanın pratiklerinin ortaya çıkardığı koşullar ile ilgilidir. Tablo 3'te aktarılan küreselleşme senaryoları üç noktada ilerler. İlki küreselleşmenin herhangi bir krizde olmadığını ve dolayısıyla olduğu gibi ilerleyeceğini savunur. İkinci senaryo, küreselleşmenin bir dönüşüm geçirip yavaşlayarak çok kutuplu bir dünya ortaya çıkaracağına ilişkindir. Üçüncü ve son senaryo ise küreselleşmenin sonuna dair bir tahmin içerir. Bu senaryoda (yukarıda da yer verilen) bazı dikotomiler olduğu gibi, küresel sorunlar da yer almaktadır.

Tablo 3. Küreselleşmenin Geleceğine İlişkin Üç Yaklaşım

	<i>Devam Eden Küreselleşme</i>	<i>Çok Kutuplu Bir Dünya</i>	<i>Küreselleşmenin Sonu</i>
<i>Ticari ve finansal akışlar</i>	Güçlü yükseliş eğilimi; artan etkileşim ve karşılıklı bağımlılık. Korumacılıktan birkaç kesinti.	Bölgesel olarak daha yavaş bir hızda yükselme, bölgesel ve ikili ticaret anlaşmaları	Korumacılık ve ticaretin önündeki artan engeller
<i>Pazarlar</i>	Düşük sermaye maliyeti	Bölgesel finans merkezlerinin yükselişi	Parçalanma; sermaye maliyetinde artış
<i>Para birimi</i>	Dolar hakimiyeti	Yeni para birimlerinin yükselişi	Para birimi savaşları
<i>Ekonomik Büyüme</i>	Giderek artan ticarî büyüme (riskin yüksek olduğu kriz zamanları hariç)	Düşük büyüme. Ekonomik krize cevaben bölgesel gerileme.	Yerel odaklı, daha yavaş büyüme. Borç, eşitsizlik, iklim ve jeopolitik kaynaklı şoklar.
<i>Şirketler</i>	Çokuluslu şirketler daha güçlü	Bölgesel şirketler daha güçlü	Ulusal şirketler daha güçlü
<i>Küresel Yönetişim</i>	İşbirlikçi,ulusaşırı kurumlar hâkim. Global düzenleyiciler.	Rekabetçi, bölgesel hegemonlar. Gizli çatışmalar. Özel üyeliğe sahip yeni kurumlar.	Jeopolitik askeri çatışmalar. İklim olayları.
<i>Hükümetlerin formları</i>	Demokrasinin yayılması	“Yönetilen demokrasiler” daha yerleşik	Demokrasiye geçişte tersine dönüş
<i>İnsan akışları</i>	Göçmenlere açık kapı politikası	Göçmenler üzerindeki artan kısıtlamalar.	Göç karşıtlığı. Göçmen nüfusun sosyal olarak dışlanması.

Kaynak: Credit Suisse Research Institute, 2015: 6

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Küreselleşme, son elli yılda bir fenomen olarak hayatın her hücresine derinden etki etmiştir. Basit bir literatür taraması yapıldığında en çok çalışılan konulardan biri olduğu da görülecektir. Küreselleşme ile ilgili her çalışma, bulunduğu konuma göre küreselleşmeyi farklı anlamaya ve anlatmaya çalışmıştır. Bir süre sonra ciddi bir anlam karmaşası ortaya çıkaran bu durum küreselleşmeyi, bir tanımlar yığınınna, başlangıcı belirsiz bir sürece, tarafları net ama objektif bakış açısının oldukça zor olduğu bir sürece dönüştürmüştür. Dolayısıyla küreselleşmeyi sorgulamayı amaçlayan bu çalışma, öncelikle küreselleşmeyi anlamaya çalışmıştır. Küreselleşmenin bitmeyen tartışmaları, küreselleşmenin bir sorunlar ve belirsizlikler silsilesi olduğunu düşündürebilirken aynı zamanda önemli bir literatür çeşitliliği de sağlamıştır.

Bütün bu popülerlik içinde ve kavramın temel konularının bile hala tartışıldığı dönemde, kavramın sonunun geldiğini söylemek elbette ki kolay değildir. Öyle ki çalışmanın başlığını oluşturan soru sadece küreselleşmenin sorgulanmasını gerektiren bir sorudan ibarettir. Bununla birlikte bu çalışmada her şeyden önce küreselleşmenin sorgulanamaz bir süreç olmadığı ortaya konmak istenmiştir. Bu sorgulama henüz olgunlaşmamış, geniş bir lüteratüre sahip olmayan ve modern dünyanın yeni

izm'lerinden biri olan endizm üzerinden yapılmaktadır. Endizm üzerinden yapılan bu analiz, küreselleşmenin sonunun da (en azından ideolojilerin ya da tarihin sonu gibi) belirli gerekçeler üzerinden değerlendirilebileceğine ilişkin bir ışık tutmaktadır.

Endizm, bazı değerlerin ihtiyaca cevap vermediği, artık faydalı olmadığı veya daha iyisi olamayacağı için doğal olarak o değerın misyonunu tamamladığı gerekçeleriyle ortaya çıkan bir teoridir. Çalışmada endizm üzerine iki örnek ele alınmıştır. İdeolojilerin sonu, Daniell Bell tarafından ideolojilerin artık ihtiyaca cevap vermediği gerekçesiyle ortaya atılmıştır ve endizmin ilk örneğini oluşturur. Tarihin sonu ise Francis Fukuyama tarafından Soğuk Savaş sonunda liberal dünyanın kazanan taraf olmasından yola çıkarak artık daha iyiye gidilemeyeceğine ilişkin bir çıkarımla ortaya çıkmıştır. Çalışmanın odağını oluşturan “küreselleşmenin sonu” tartışması ise endizmin 21. Yüzyıldaki yeni bir örneği olarak ele alınmıştır.

Küreselleşme, endizmin tanımında yer alan bazı değerlerin ihtiyaca cevap vermemesi gerekçesi üzerinden ele alınmıştır. Bu kapsamda çalışmada, küreselleşmeyi sorgulama ihtiyacının bizzat küreselleşmenin kendi özünden kaynaklı bir krizde olduğu ön kabulünden ortaya çıktığı da belirtilmelidir. Söz konusu kriz küreselleşmeye ilişkin gelecek tartışmalarını ön plana getirdiği gibi - çalışmada ele alındığı haliyle- dikotomiler ve gerekçeli senaryolarla da tartışmalar sağlam bir zemine oturtulmuştur. Bu kapsamda küreselleşmenin dikotomileri; zenginlik, teknoloji, bilinç, sınır gibi kavramlar üzerinden ele alınmıştır. Söz konusu kavramlar küreselleşmenin ilk akla gelen kavramları olduğu gibi çeşitli kavramlar ile dikotomiler de artırılabilir.

Öte yandan küreselleşmenin geleceğine ilişkin ele alınan senaryolarda, küreselleşmenin sonuna ilişkin çıkarımların günümüz dünyası için doğruluğu da görülmektedir. Ticari ve finansal akışlar, pazarlar, para birimi, ekonomik büyüme, şirketler, küresel yönetim, hükümet formları ve insan akışları gibi temalar üzerinden ortaya çıkan senaryodaki çıkarımlar, küreselleşmenin sorgusu için birer veri niteliği taşımaktadır. Ayrıca söz konusu senaryonun “devam eden küreselleşme” ve “çok kutuplu dünya” ile mukayese olarak ortaya konması da küreselleşmenin dönüşümüne ve belki de sonuna ışık tutmaktadır.

Sonuç olarak, küreselleşmenin sonuna gelindiğini ifade etmek en azından şu an için zor görünmektedir. Bununla birlikte örneğin 2008 Küresel Ekonomik Krizi, küreselleşmenin ekonomik boyutunu yavaşlatmıştır. Öte yandan “sınırsız dünya” argümanını parlatan küreselleşme, günümüzde sınırların duvarlarla belirlenmesine engel olamamıştır. Kısacası küreselleşmenin dikotomileri, küreselleşmenin sorgulanması için açık kapılar bırakmaya devam etmektedir. Bu ve buna benzer krizler, küreselleşmeyi sorgulamaya ve küreselleşmenin sonunun geleceğine ilişkin geniş bir literatür ortaya çıkaracak gibi görünmektedir.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, M. (2011). *Ekonomik, kültürel ve politik küreselleşme ve sonuçları*. Nobel Yayınevi: Ankara
- Arslan, M. (2013). Sosyal Bilimler, Kriz ve Gelecek. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 5-8.
- Ateş, D. (2014). *Uluslararası örgütler: Devletlerin örgütlenme mantığı*. Dora Yayıncılık: Bursa
- Atlas, J. (22.10.1989). What Is Fukuyama Saying? And to Whom Is He Saying It? *The New York Times*.
<https://www.nytimes.com/1989/10/22/magazine/what-is-fukuyama-saying-and-to-whom-is-he-saying-it.html>.
- Bacevich, A. J. (16.11.2017). The End of Endism?. *The American Conservative*.
<https://www.theamericanconservative.com/articles/the-end-of-endism/>.
- Bell, D. (2000). *The End of Ideology: On the Exhaustion of Political Ideas in the Fifties*. Harvard University Press: Cambridge
- Bell, D. (2007). The end of ideology. *İletişim, Kuram ve Araştırma Dergisi*, 24(1): 281-293.
- Bohlman, P. V. (2002). World Music at the "End of History". *Ethnomusicology*, 46(1): 1-32.
- Bohlman, P. V. & Werkman, M. (2013). *Revival and Reconciliation: Sacred Music in the Making of European Modernity*. Scarecrow Press: Maryland
- Boratav, K. (1997). Emperyalizm ve Küreselleşme. İçinde I. Kansu (Ed.), *Emperyalizmin Yeni Masalı Küreselleşme*. İmge Kitabevi: Ankara
- Bülbül, K. (2009). *Küreselleşme: Temel metinler: ekonomi-siyaset kimlik-kültür-medeniyet*. Orion Kitabevi: Ankara
- Castells, M. (2005). *Ag Toplumunun yükselisi* (E. Kiliç, Çev.). Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul
- Chanda, N. (2014). *Küreselleşmenin sıradışı öyküsü: Tacirler, vaizler, maceraperestler ve savaşçılar globalizmi nasıl şekillendirdiler* (D. Cençiler & İ. Ertuğrul, Çev.). ODTÜ Yayınevi: Ankara
- Credit Suisse Research Institute. (2015). *The End of Globalization or a more Multipolar World?* Credit Suisse Research Institute. Erişim Adresi: <https://www.credit-suisse.com/docs/publications>
- Davutoğlu, A. (2000). Bunalımdan dönüşüme Batı medeniyeti ve Hristiyanlık. *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 9 (1):1-74.
- Doğan, F. (2012). Küreselleşme Tartışmaları ve Bir Aktör Olarak Devletin Gücü. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12(24): 81-104.
- Emre, Y. (2015). Anthony Giddens ve Uluslararası İlişkiler: Yapılanma, Modernite ve Küreselleşme. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 11(44): 5-23.
- Erbay, Y. (1998). Kavram Olarak Küreselleşme. *Yeni Türkiye*, 4(19)
- Erdoğan, M. (2002). Küreselleşme, Hukuk ve Türkiye. *Liberal Düşünce Dergisi*, 25-26. Erişim Adresi <http://www.liberal.org.tr/sayfa/kuresellesme-hukuk-ve-turkiye-mustafa-erdogan,242.php>
- Friedman, T. L. (2000). *Lexus ve zeytin ağacının geleceği* (E. Özsayar, Çev.; 4. bs). Boyner Holding Yayınları: İstanbul
- Fukuyama, F. (1989). The End of History? *The National Interest*, 16(3): 3-18. Erişim Adresi <http://www.jstor.org/stable/24027184>
- Fukuyama, F. (2011). *Tarihin sonu ve son insan* (Z. Dicleli, Çev.; 2. bs). Profil Kitap: İstanbul
- Gainor, C. (2017, Ağustos 25). Map: Border walls rise around the world. *Washington Examiner*. Erişim Adresi <https://www.washingtonexaminer.com/tag/donald-trump>
- Giddens, A. (1998). *Modernliğin sonuçları* (E. Kuşdil, Çev.; 7. bs). Ayrıntı Yayınları: İstanbul
- Giddens, A. (2000). *Elimizden kaçıp giden dünya: Küreselleşme hayatımızı nasıl yeniden şekillendiriyor?* (O. Akınbay, Çev.). Alfa Yayınları: İstanbul
- Gökdere, A. (1995). Küreselleşmeye Genel Bir Bakış. *Ankara Avrupa Calismalari Dergisi*, 1(1): 1-32

- Held, D., & McGrew, A. G. (2008). *Küresel dönüşümler: Büyük küreselleşme tartışması* (2. bs). Blackwell Pub.: Oxford
- Heywood, A. (2010). *Siyasî ideolojiler: Bir giriş* (5. bs). Adres Yayınları: İstanbul
- Huntington, S. P. (1989). No Exit: The Errors of Endism. *The National Interest*, 17 (4): 3-11
- Johnson, G. (19.09.2018). *Alexandre Kojève and the End of History*. Counter-Currents. Erişim Adresi <https://counter-currents.com/2018/09/alexandre-kojeve-and-the-end-of-history/>
- Kojeve, A. (1980). *Introduction to the Reading of Hegel: Lectures on the Phenomenology of Spirit*. Cornell University Press: New York
- Kuhn, T. S. (1996). *The structure of scientific revolutions* (3rd ed). University of Chicago Press: Chicago
- Marx, K., & Engels, F. (1999). *Alman ideolojisi (Feuerbach)* (3. bs). Sol Yayınları: Ankara
- Mert, N. (17.02.2014). The end of "endism". *Hürriyet Daily News*. Erişim Adresi <https://www.hurriyetaidailynews.com/opinion/nuray-mert/the-end-of-endism-62538>.
- McLuhan, M. (2007). *Gutenberg galaksisi: Tipografik insanın oluşumu* (G. Çağal Güven, Çev.; 5. bs). Yapı Kredi Yayınları: İstanbul
- Mcluhan, M., & Powers, B. R. (2015). *Global Köy*. Scala Yayıncılık: İstanbul
- Mittelman, J. H. (2000). *The Globalization Syndrome*. Princeton University Press: New Jersey
- Okur, M. A. (2016). Krizdeki Küreselleşme(Cilik) – I: Yeni Bir Milletler/Milliyetçilikler Ve Büyük Mücadeleler Çağına Doğru Mu? *Türk Yurdu Dergisi*, 346 (105). Erişim Adresi <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=2654>
- Okutan, E. (1997, ubat). Son ideoloji: Endism. *Milliyet*. Erişim Adresi <https://www.milliyet.com.tr/pembekar/son-ideoloji-endism-5386719>
- Öner, S. (2003). A Brief Analysis of Fukuyama's thesis "the end of history?". *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Konferansları Dergisi*. Sayı: 27.
- Özlük, E. (2012). *Uluslararası ilişkilerde devlet: Tanım, teori ve devlet istisnacılığı*. Çizgi Kitabevi: Konya
- Ritzer, G. (2011). *Küresel dünya* (M. Pekdemir, Çev.). Ayrıntı Yayınları: İstanbul
- Robertson, R. (1999). *Küreselleşme, Toplum Kuramı ve Küresel Kültür* (Ü. H. Yolsal, Çev.). Bilim ve Sanat Yayınları: Ankara
- Robertson, R. (2000) *Globalization: Social Theory and Global Culture*. SAGE Publications: New York
- Robinson, W. I. (2004). *A theory of global capitalism: Production, class, and state in a transnational world*. Johns Hopkins University Press: Baltimore
- Roser, M. (2018, Ekim 3). *The internet's history has just begun*. Our World in Data. Erişim Adresi <https://ourworldindata.org/internet-history-just-begun>
- Sarı, M. A. (2010). Tarihin mi sonu yoksa ideolojilerin mi? *Kaygı*, 14: 61-84 Erişim Adresi <http://acikerisim.uludag.edu.tr/jspui/handle/11452/10880>
- Savaş, V. (2000). *İktisatın tarihi* (4. bs). Siyasal Kitabevi: Ankara
- Scholte, J. A. (1999). Globalisation: Prospects for a Paradigm Shift. İçinde M. Shaw (Ed.), *Politics and Globalisation: Knowledge, Ethics and Agency*. Routledge Pub.: New York
- Scholte, J. A. (2005). *Globalization: A Critical Introduction* (2nd edition). Red Globe Press: Bloomsbury
- Sim, S. (2000). *Derrida ve Tarihin Sonu* (K. H. Ökten, Çev.). Everest Yayınları: İstanbul
- Steger, M. B. (2013). *Küreselleşme* (A. Ersoy, Çev.; 2. bs). Dost Kitabevi Yayınları: Ankara
- Summers, J. (2011, Spring). Daniel Bell and The End of Ideology. *Dissent*. Erişim Adresi <https://www.dissentmagazine.org/article/daniel-bell-and-the-end-of-ideology>
- Therborn, G. (2012). *Dünya: Bir kılavuz* (E. Kılıç & A. Terzi, Çev.). Versus Yayınevi: İstanbul
- Tözüm, H. (2002). Küreselleşme: Gerçek mi, Seçenek mi? *Doğu Batı Dergisi*, 5(18): 151-171

- Türk Dil Kurumu (Ed.). (2011). *Türkçe sözlük* (11. bs). Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu: Ankara
- Weber, E. (2000). *Apocalypses: Prophecies, Cults, and Millennial Beliefs through the Ages.*: Harvard University Press: Cambridge
- Wood, E. M. (2003). *Kapitalizmin kökeni: Geniş bir bakış* (A. C. Aşkın, Çev.). Epos Yayınları: Ankara
- World Bank. (2002). *Globalization, Growth, and Poverty: Building an Inclusive World Economy* [A World Bank policy research report]. World Bank.
- World Inequality Lab. (2018). *World Inequality Report 2018*. Erişim Adresi <https://wir2018.wid.world/>
- Yeldan, E. (2001). *Küreselleşme sürecinde Türkiye ekonomisi: Bölüşüm, birikim ve büyüme*. İletişim:Ankara
- Ziegler, J. (2004). *Dünyanın yeni sahipleri ve onlara direnenler*. Altın Kitaplar: İstanbul

EXTENDED ABSTRACT

Globalization, which is a multilateral, multi-purpose, and multi-result concept, has affected every cell of life since its emergence precisely because of these features. The time that has passed since the emergence of globalization seems sufficient for the arguments put forward by the concept, its endless discussions, the promises it fulfilled/failed to fulfill, and especially for an inference to be made about the future.

First of all, globalization has brought many discussions with its emergence. This situation, which is considered as endless discussions in this study, has enabled the discussions such as what globalization is/is not, its definition, the date of its emergence, and how it is conceptualized. Beyond these discussions, globalization has entered a period of crisis in the 21st century, as it has started to take place increasingly in the literature. It has been claimed that this crisis has no return and that it started from the essence of globalization itself, not from an outside effect. In short, the future of globalization has begun to be questioned.

Although questioning globalization is not as difficult as understanding globalization, it is somewhat complex in its diversity. The theoretical basis of the globalization query to be made in this study is endism. Endism, which brought the end of some values such as ideology and history with the second period of the 20th century, questions whether there is a future for globalization with the 21st century.

The endless discussions of globalization are included in the first part of the study. This section, which includes a comprehensive analysis of the controversial issues related to globalization for years, it is aimed to understand globalization before moving on to the question of globalization. The second part constitutes the theoretical basis of the study. In this section, where endism is discussed, an evaluation has been made on two popular examples of endism. In the third part of the study, a globalization question is given over the dichotomies of globalization. With the conclusion part, "The end of globalization?" The study was concluded by trying to answer the question.

The Endless Discussions of Globalization

The concept of globalization gained popularity at a time when asking questions was more valid than seeking answers. For this reason, with globalization, many questions entered our lives quickly: What is globalization? How did globalization come about? When did globalization begin? What are the factors leading to globalization? What are the reasons for discussing globalization? In what ways is globalization different from previous social developments? Does globalization have a future? (Steger, 2013: 26).

The Origin of "Obituary Notice" in the 20th Century: Endism

The end of the twentieth century is full of a series of explanations and "obituary notices" stating that things that have existed until today have undergone one of the deepest transformations of the existence of the western world by fundamentally changing in one direction or another (Sarı, 2010: 62). This trend, brought to the fore by Samuel Huntington as the "last eschatological frenzy" (Atlas, 1989), is anxiety. This trend will be discussed in this study through two examples and an inquiry: the end of ideologies (Bell, 2000), the end of history (Fukuyama, 1989), and the end of globalization as a question of globalization.

In its most general definition, endism is one of the modern world's isms, which argues that some values do not meet the needs, are no longer useful, or that that value naturally completes its mission. Arslan (2013: 5-8) states that endism and indication examples are reflected in the social sciences of the civilization crisis in the West and draws an extremely pessimistic picture.

The End of Ideology

The concept of "end of ideology" was first used in 1955 by Edward Shils in a paper at the "Cultural Freedom Congress" in Milan. Shils reported that the reasons for the decline of ideology in Western societies are the resemblance of right and left politics due to the order of abundance achieved and the many rights that the working class has achieved. On the other hand, Raymond Aron and Seymour Martin Lipset and Daniell Bell, who took part in the same congress, defended the same claim in different studies with Shils (Summers, 2011: 81-82).

The End of History

Francis Fukuyama, based on Daniel Bell's belief that no better can be achieved, different from his reasoning at the end of ideology thesis, who claims that history has achieved its purpose and that it has come to an end. Fukuyama's thesis is also based on historical background. Fukuyama has been influenced by the discourses of Hegel and Marx, one of the early names of similar historical approaches (Sim, 2000: 20). He also states in his work that the concept of the end of history is not an original concept emerging from it. (Fukuyama, 1989).

The End of Globalization?

The "globalization" paradigm, which is used to explain the changes in fields such as society, economy and politics with reference to technological innovations, is experiencing its most serious crisis (Okur, 2016: 10). Moreover, as it is claimed that this crisis is irreversible, it does not stem from any external influence, but from the very essence of globalization.

The dichotomies of globalization constitute the clearest outcome of the crisis of globalization. The time that has passed since its emergence seems sufficient to discuss the essence of globalization and to question globalization itself. At the point reached, it can be discussed more clearly what kind of world globalization has created. When looking at globalization from an interrogative perspective, it is observed that negative and positive factors do not occur alone or that conflicting, conflicting, and compromising expectations are realized together (Bülül, 2009: 14). Therefore, globalization contains dichotomies. Some examples of these dichotomies are given below.

- More wealth, more poverty
- More technology, more risk
- More consciousness, more unconsciousness
- A more limitless world, a world where borders are walled
- Increase of non-state actors, more state sovereignty,
- More rights seeking, more examples of injustice,
- More tendency towards global, more return to local,
- Increase in free trade, increase in closed economies,
- More immigration, more anti-immigration.

Conclusion

Endism is a theory that arises because some values do not meet the need, are no longer useful, or can not be better, naturally, that value completes its mission. Two examples of endism were discussed in the study. The end of ideologies was put forward by Daniell Bell because ideologies no longer meet the need and constitute the first example of endism. The end of history has emerged with the inference by Francis Fukuyama that the liberal world was the winner at the end of the Cold War and that there is no way to get better anymore. The discussion of "the end of globalization", which is the focus of the study, is handled as a new example of endism in the 21st century.